

VENDÉGÜNK*

ROMÁNY PÁL

a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

mezőgazdasági és élelmészügyi miniszter

PÁL GYULA: Miniszter úr!

Magyarországon az ipar és a közlekedés fejlesztése révén a termőterület 1960-tól 1975-ig 122 000 ha-ral csökkent. A csökkenés mértéke majdnem akkora, mint a napraforgó országos vetésterülete volt 1975-ben (129 000 ha). Ezt a 15 év alatti 1,4%-os országos termőterület csökkenést Ön megengedhetőnek tartja-e, vagy a termőterület további csökkenését mindenképpen — ha más-képpen nem lehet, akkor adminisztratív úton is — meg kell akadályozni?

ROMÁNY Pál: Az utóbbi esztendőkből ezzel a problémával gyakran lehet találkozni. Nem egy fontos intézkedés született, és úgy vélem, lassan alakul is az a társadalmi szemléletmód, amely a földet szaporíthatatlan, de életfontosságú kincsnek tekinti. Egyszerű lenne a kérdésre azt válaszolni, hogy igen, a további termőterület csökkenést mindenképpen, ha kell, adminisztratív eszközökkel is meg kell akadályozni. A helyzet azonban valamivel árnyaltabb.

A termőterület 1960—1975 közötti 122 ezer hektáros csökkenése ugyanis nemcsak az ipar és a közlekedés fejlesztése miatt következett be. Jelentős területeket vontak ki a mezőgazdasági termelésből — a 120 ezer hektárnak közel a felét — község- és városfejlesztési (lakásépítési) célokra, bányászati, vízügyi beruházások, valamint különböző mezőgazdasági létesítmények (állattenyésztő telepek, terménytárolók stb.) építése céljára.

A termőterületek termelésből való kivonása — az esetek túlnyomó részében — indokolt volt.

A termőterület csökkenésével a népgazdaság különböző ágazataiban megvalósuló új beruházások, létesítmények (pl. a már a tervezés, illetve kivitelezés alatt álló külszíni fejtésű szén- és bauxitbányák, autópályák, kőolaj- és földgázlelőhelyek stb.) területigényével a jövőben is számolni kell.

Annak ellenére, hogy az utóbbi években — a korábbinál kevesebb termőterület került felhasználásra (1960—1970 között évente átlagosan 9 ezer hektár, 1971—1977 között évi 6 ezer hektár), a termőfölddel való takarékosabb gazdálkodást részben a felhasznált területért fizetendő magasabb kártalanítás-

* Átvéve az Acta Agronomica 27. kötet 3—4. számából. Megjelent: 1978. június

sal, részben adminisztratív úton, főként a területigénybevétel szabályainak szigorításával és ellenőrzésével tervezzük elérni.

A földvédelem hatékonyabbá tételét szolgáló új jogszabályok szerint a mezőgazdaság számára különösen értékes, jó minőségű földeket (nagyüzemi tábla, szőlő, gyümölcsös és öntözésre berendezett terület) kivételes esetben, csak helyhez kötött beruházások (pl. bányák) esetében lehet felhasználni. Amennyiben ilyen földek felhasználása elkerülhetetlen, úgy a beruházó (a kisajátítási kártalanításon felül) külön, jelentős összegű — a föld minőségétől függően — hektáronként 50 ezer — 250 ezer Ft térítést tartozik fizetni.

Az anyagi érdekeltség várhatóan arra ösztönzi majd a beruházókat, hogy egyrészt a gyengébb minőségű földekre, másrészt csak a feltétlenül szükséges területre tervezzék a különböző létesítményeket.

PÁL GY.: Magyarországon az utóbbi években mind körülményesebb lesz az exporttervek teljesítésén és a konzervipar igényén felül az ország lakosságának friss zöldséggel és gyümölccsel történő ellátása. Az Ön véleménye szerint a munkaerőhiánnyal küzdő nagyüzem, vagy a túl drága kisgépekkel hiányosan felszerelt háztáji gazdaság tudja biztosítani az export és a konzervipar kielégítése után a lakosság friss zöldséggel és gyümölccsel történő ellátását?

ROMÁNY P.: Termelési és termékelosztási-kereskedelmi politikánkban más sorrendiséget érvényesítünk. Elsőrendű feladatnak a lakosság friss és tartósított zöldség-, valamint gyümölcsellátását tekintjük, s az ezen felül megtermelt termékek kerülhetnek közvetlenül vagy feldolgozottan exportra. A nagyüzemekben az utóbbi években felgyorsult technikai fejlődés eredményeként a munkaerőgondok ellenére számos zöldségfélélt nagy tömegben — a belföldi igényeket messze meghaladó mennyiségben — tudunk megtermelni. A tartósítóiparok, köztük a konzervipar is, többségében a zöldségféléket exportálja; termelésének 60—80%-át.

Nehezebb kérdés a kézi munkaigényes zöldség- és gyümölcsfélék megtermelése. Ezekből is növekvő árumennyiségekre van szükség, megtermelésükhöz azonban szélesebb körű, társadalmi méretű összefogásra van szükség. Az elmúlt évben erre programot dolgoztunk ki, melynek végrehajtására kormányhatározatok és intézkedések születtek. Az intézkedések részben a termelés korszerűsítésére, részben a termelés gazdaságosságának javítására irányultak, s a mezőgazdasági nagyüzemek mellett fokozottan érintik a háztáji és a kisegítő gazdaságok körét is. A hatás — már 1977-ben — látható, az árak kedvező alakulásában, ellátásban jól mérhető volt.

A nagyüzemi zöldség-, gyümölcstermesztés állandó fejlesztése mellett tehát a kistermelők tevékenységének támogatása agrárpolitikánk szerves része. A jelenleg előállított zöldségmennyiségből mintegy 30%-ot, a gyümölcstermesztésből 55%-ot képviselő kiskertészetek az elkövetkezendő években sem veszítenek

jelentőségükből. Az elsősorban kézi munkára alapozott féleségek (zöldpaprika, uborka, hüvelyes zöldborsó, friss fogyasztásra szánt paradicsom, málna, szamóca, meggy stb.) termelésében igen nagy a szerepük.

Mindebből adódik, hogy jelentős erőfeszítéseket tettünk és teszünk a háztáji és kisegítő gazdaságok korszerű kisgépellátásának javítására, termelésük és termékértékesítésük biztonságossá és szervezettebbé tételére. A két üzemtípus szembeállítása csak a felszereltség alapján nem helyes, a háztáji gazdaság ugyanis — éppen jellegéből adódóan — nem is kell, hogy olyan mértékig gépesítve legyen, mint a nagyüzem. Nemcsak a nagyüzem küzd munkaerőhiánnyal, és nemcsak a háztáji gépek drágák. Ha a háztájiban „munkaerőhiány” keletkezik (jó műsor van a televízióban, el kell menni valamit elintézni stb.), akkor elmaradnak bizonyos munkák, és összességében ezt ugyanúgy megérezhetjük.

Összefoglalva, nem kívánunk olyan megkülönböztetést tenni, mint ami a kérdésben szerepelt. Amíg lehet, élvezzük azt a lehetőséget, amit a ház körüli gazdaságok nyújtanak, de a fejlesztésben, a jövő megalapozásában, a tömeges ártermelésben valójában csak a nagyüzemre támaszkodhatunk.

PÁL GY.: A történelmi borvidékeinken a nagy lejtőszögű területek gépi megmunkálása jelenleg nem megoldott. Az így művelésből kivont szőlőterületek pótlására a nagyüzemek a gépekkel megmunkálható szelíd, lankás oldalakon telepítettek szőlőt, így a szőlő összterülete nem változott. Milyen megoldást tervez Ön és a vezetése alatt levő minisztérium a nagy lejtésű, régen teraszosan művelt, ma megmunkálatlan szőlőterületekkel?

ROMÁNY P.: A háztáji és a kisegítő gazdaságok szőlőterületének csökkenése nemcsak a történelmi borvidékek problémája, hanem országos jelenség. A hegyoldalakon elhelyezkedő kisméretű szőlőparcellák elhagyása azért bonyolultabb és szembeötlőbb, mert a meredek lejtők akár szőlőtermesztési, akár más célú nagyüzemi művelésbe vonására alig van lehetőség. Ugyanakkor a magasabb lejtőtartományok kultúrterületeinek pusztulása tájképi szempontból is zavaró, nem beszélve a termőtalaj eróziója okozta helyrehozhatatlan kárról.

A korábban művelt — de ma már parlagon levő — területek hasznosítása érdekében tovább szorgalmazzuk a meredekebb lejtők s a teraszos területek nagyüzemi művelését. Keressük azokat a géptípusokat, amelyek a keskeny sorokhoz és a támfalak teherbírásához igazodnak. Ebben a Badacsonyi Állami Gazdaság jutott legközelebb a megoldáshoz. A jó módszerek terjednek.

A MÉM arra törekszik, hogy a nagyobb lejtőtartományokban csökkenjen a területelhagyás. Ennek érdekében:

— Javítjuk a kistermelők anyagi érdekelttségét. Ezért a dombvidéki felvásárlási árak 15%-kal, a tokajhegyaljai felvásárlási árak 23%-kal magasabban 1977-ben, mint 1975-ben.

— Fokozzuk a kisgazdaságok korszerű, jó minőségű kisgépekkel való ellátását. Ennek érdekében a népgazdaság jelentős anyagi áldozatot vállal. 1976-ban 1,3 millió \$, 1977-ben 4,2 millió \$ értékben szereztünk be olyan kisgépeket, amelyek a nagy megerőltetéssel járó fizikai munkát könnyítik, és hazai gyártásuk nem gazdaságos.

— A nagyüzemekkel azonos mértékű állami támogatást nyújtunk azoknak a kistermelőknek, akik a kistermelők termelési viszonyaihoz igazodóan, meghatározott feltételek között vállalkoznak szőlők felújítására. A támogatás mértéke általában 40%, Tokajhegyalján pedig a meredek lejtőkön 70%.

A véglegesen elhagyott szőlőterületek tervszerű hasznosítására köztulajdonba vétel után kerülhet sor, elsősorban tartós használatba (Magyarországon nemrég bevezetett hosszú távú, előnyös feltételek mellett adott bérlet. Csak magánszemélyek vehetik igénybe.) adás, végső esetben véderdőtelepítés útján.

PÁL GY.: A zöld forradalom, amely az állandóan szaporodó emberiség élelmezését nagymértékben javítja, ugyanakkor azonban kiszorítja a köztermesztésből és megsemmisíti az értékes tulajdonságokkal rendelkező, de kisebb termést adó hazai vagy tájjellegű fajtákat. Ön a világfajták térhódítása idején milyen jelentőséget tulajdonít a magyarországi növénynemesítésnek?

ROMÁNY P.: A kérdés meglehetősen végletes, de feltétlenül aktuális, és az emberiség egyik leglényegesebb problémáját tükrözi. A régi, a termesztésből kiszoruló fajták génanyagának megőrzése és a nemesítésben történő felhasználása elsőrendű feladat. Nem látom tragikusnak a helyzetet. Miért:

— Az összes fejlett mezőgazdasággal rendelkező országban ma már nagy súlyt helyeznek a növényi anyagok megőrzésére, értékelésére. Magyarországon is létrehoztuk és fejlesztjük a génbankot, amely hivatott a termesztésből kiszorult fajták és tájfajták fenntartására, megőrzésére, értékelésére és a kért anyagoknak a nemesítők részére való átadására.

— Az egyes országok génbankjai fajtagyűjteménnyel anyagaikat egymás között díjmentesen kicserélik, s így ezen országokban a megőrzött génállomány évről évre gyarapodik.

— Igaz, hogy a nemzetközi fajtacseré dinamikusan fejlődése következtében az egyes országok gyengébb fajtái háttérbe szorulnak. Ez azonban Magyarországon is a fejlődés egyik lényeges eleme. Nem mondhatja senki pl., hogy a szovjet Bezostaja 1, vagy az olasz Libellula miatt csökkent a génállományunk. Sőt, ezek a fajták, miután egyrészt jelentősen hozzájárultak a termésátlagok növekedéséhez, a búzanemesítésben is széles körűen felhasználásra kerültek, szélesítve az új magyar búzafajták génállományát. Ugyanakkor senki sem mondhatja, hogy többek között a Bánkúti búzáknak nincsenek megőrizve, és a mind fejlettebb nemesítési módszerek (pl. indukált génmutációk) felhasználásával nem lehet még jelentős szerepük a nemesítésben.

Végül az a kérdés, hogy a világfajták térhódítása idején milyen jelentőséget tulajdonítok a magyarországi növénynemesítésnek?

Miután hazánkban a mezőgazdaságnak, ezen belül a növénytermesztésnek meghatározó szerepe van, a válaszsom sommásan nem lehet más, csak hogy Magyarországon mindig nagy jelentősége volt és lesz a növénynemesítésnek. A gyors fejlődés, a meglehetősen gyors fajtaváltás következtében azonban nem lehet elvárni egy ország nemesítőitől, hogy mindig minden igényt kielégítsenek. A fajtákkal szemben meglevő és fejlődő sokoldalú, mind differenciáltabb igények kielégítése csak úgy történhet meg, ha a hazai nemesítés megtervezett üres foltjainak pótlására a legértékesebb külföldi fajtákat behozzuk és elterjesztjük. Ennek jelentős szerepe van abban is, hogy a hazai nemesítőket mindig jobb teljesítményre ösztönzi.

A nemesítőmunka távlatai rendkívül nagyok még akkor is, ha a jelenlegi módszerekkel sok növény esetében ugrásszerű változás már nemigen várható. A jövő szempontjából nagy jelentőséget tulajdonítok a génbankon belül az összegyűjtött tulajdonságoknak és azok öröklésmódja tisztázásának, valamint számítógépes tárolás nyilvántartásnak. Így lehetséges a mindenkori felhasználási igényekhez igazodva a megfelelő géntartalék kikeresése és kombinációja.

Az indukált mutációk és a nem természetes ivaros úton létrehozott zigóták új alakok létrehozásának teremtik meg a lehetőségét. A génszélesztés a kombinációk irányítását teszi lehetővé.

A szövettenyésztés — mint vegetatív szaporításmód — általánossá válhat, és bármely növény klónozását lehetővé fogja tenni.

Mindebből érzékelhető, hogy nem szükséges attól félni, hogy a növénynemesítőknek nem lesz mit tenni és nem kell félni az ún. zöldforradalomtól sem. Sőt egy más, de kellemesebb veszély fenyeget. Az információ-robbanáshoz hasonlóan a nemesítés olyan tömeges eredményt hozhat, hogy nagyobb gondot okozhat a termesztés részére a legmegfelelőbb fajták kiválasztása, mint az újak előállítás. Ez azonban már a fajtakísérletezés, a fajtaminősítés problémája lesz.

PÁL GY.: Magyarországon az állami gazdaságoknál egy gazdaság átlagos területe 1960-ban 2914 ha, 1970-ben 5548 ha és 1975-ben 6602 ha volt. A mezőgazdasági tsz-eknél 1960-ban 870 ha, 1970-ben 1985 ha és 1975-ben 3161 ha volt az átlagterület. Figyelembe véve az ország földrajzi és éghajlati viszonyait, az Ön véleménye szerint a jövőben mekkora terület lesz a racionális üzemnagyság az állami gazdaságoknál és a mezőgazdasági tsz-eknél?

ROMÁNY P.: A természeti feltételek oldaláról talán inkább a terület szabdaltsága, domborzati és más, a táblanagyságot befolyásoló tényezők játszanak szerepet ezen a téren, mintsem az éghajlati tényezők. A természeti tényezők egyébként csak egy-egy ágazat üzemén belüli nagyságára vannak kihatással. Az üzemméretet alig érintik a mi viszonyaink között.

Az üzemnagyság alapvetően — ökonómiai oldalról és vezetési szempontokból — két tényezőtől függ:

— Egyrészt a műszaki megalapozástól, illetve a műszaki-technikai fejlesztéstől (mit tud biztosítani az ipari háttér),

— másrészt a szellemi kapacitástól és ezzel összefüggésben a vezetés színvonalától (a vezetés mekkora nagyságrendet képes áttekinteni és megszervezni).

Úgy vélem, hogy a mai műszaki fejlettség és színvonal nem gátolja az üzemnagyság növekedését.

Másfelől számos tapasztalat azt igazolja, hogy olyan új szellemi kapacitás — az irányító munka színvonal emelésének feltételei terén — nem alakult ki, ami az országos nagyságrendet illetően nagyobb lépést tenne lehetővé. Inkább a társulások, a kooperáció kerül előtérbe, ami a meglevő üzemnagyságok határain túl horizontálisan integrál. Így feloldja az üzemméretet és az egy üzemi nagyságrendben való gondolkodást is, az adott gazdaság méretének növelése nélkül. Ez azonban megyéenként eltérő. Például az *állami gazdaságok* vonatkozásában 1976-ban Heves megyében az átlagos üzemnagyság 2999 ha (max.: 5341 ha, min.: 1613 ha), Hajdú-Bihar megyében 11 346 ha (max.: 45 061 ha, min.: 2837 ha).

Mezőgazdasági termelőszövetkezetek esetében például Szolnok megyében az átlagos üzemnagyság 6452 ha (max.: 17 239 ha, min.: 914 ha), míg Komárom megyében az átlag 2596 ha (max.: 7004 ha, min.: 521 ha), sőt Szabolcs megyében az átlagos üzemi méret 2551 ha (max.: 6963 ha, min.: 440 ha).

Összességében le lehet szögezni, hogy az üzemméret jelentősebb növelésére nem törekszünk, ilyen intézkedéseket nem tervezünk, és kampányokat sem támogatunk.

Számítunk azonban az üzemek közötti társulások, kooperációk szervezésére, ezek gyarapítására. Kezdeményezünk olyan lépéseket, amelyek a kooperációk mai adminisztratív-, jogi- vagy érdekeltség-természetű akadályozó tényezőit feloldják vagy csökkentik. Egy tsz-t vagy állami gazdaságot sem buzdítunk azonban egyesülésre, csak az egyesülés kedvéért.

Racionális üzemnagyságot általában meghatározni tehát egyszer s mindenkorra nem lehet, mert az mindig az adott műszaki-gazdasági fejlettség és az irányíthatóság függvénye, és ez marad a jövőben is.

PÁL GY.: Magyarországon ma három agrártudományi egyetem több fakultásán képezik ki a mezőgazdaságot irányító agrárszakembereket. Az Ön véleménye szerint a mezőgazdasági szakemberképzés területén Magyarországon már most túltermelés van-e, vagy ez csak a későbbi években mutatkozik majd, illetve a felvett hallgatók létszámának a korlátozásával a szakember túltermelés megszüntethető?

ROMÁNY P.: A szocialista mezőgazdasági nagyüzemek agrárszakember igénye a nagyüzemekben végbement koncentráció és a gyors ütemű technikai fejlődés következtében az elmúlt 20 évben változó volt. A távlati időszakra is több irányú specifikus igénnyel számolunk. A három agráregyetemen kívül ezért dolgozik az állatorvosi, a kertészeti és az erdőmérnöki egyetem is, valamint még 3 főiskola.

A mezőgazdasági nagyüzemek szakemberigényét állandóan figyelemmel kísérjük, az igények specifikációját időszakonként felülvizsgáljuk, és ennek megfelelően a képzés volumenét és irányát a fejlődő technológiákhoz és a nagyüzemek szervezetszabályozásához igazítjuk. Meg tudjuk teremteni az igények és a képzés optimális összhangját, el tudjuk kerülni, hogy szakember túltermelés álljon elő. Egyébként is azt mindig is viszonylagosnak lehet tekinteni.

A szocialista mezőgazdasági nagyüzemek agrárszakemberekkel való jelenlegi ellátottsága véleményünk szerint megfelelő. A szövetkezeti szektorban a reális igény kielégítettségi színvonala mintegy 80%-osnak minősíthető. Vannak problémáink ugyanis az agrárszakemberek területi elhelyezkedésében, ami abban nyilvánul meg, hogy a városközelben levő, kiemelkedően jól gazdálkodó mezőgazdasági nagyüzemekben szakember telítettség jelei mutatkoznak, míg a városoktól távol levő, kedvezőtlen termőhelyi adottságokkal rendelkező nagygazdaságokban még fontos munkakörökben is felsőfokú végzettségű szakemberhiány mutatkozik. Ezen a helyzeten az állami támogatások különféle rendszerével kívánunk javítani, amelynek hatására a területek felsőfokú szakemberellátottsága is javul. Közbevetőleg hadd említsek azért itt meg egy érdekes problémát. Sajátos dilemma elé kerülünk, ha a kedvezőtlen adottságú gazdaságok szakemberhiányán próbálunk enyhíteni. Küldjünk-e oda fiatal, tetterős, de frissen végzett szakembereket, vagy csak rutinos, tapasztalt, vezetésre érett embereket? Az előbbieket a nehéz körülmények „elriaszthatják”, az utóbbiak már valahol jól bedolgozták magukat, és nehezen változtatnak munkahelyet. De ne merüljünk bele a témába.

A felsőoktatási intézmények tevékenységét illetően, egyes szakmákban sor került a felvételre kerülő hallgatók létszámának csökkentésére. Ennek az intézkedésnek az is eredménye, hogy intézményi kapacitást szabadítunk fel a mérnöktovábbképzés céljaira, illetőleg megteremtjük a technikai és szervezeti fejlődés igényeként jelentkező speciális szakemberképzés (számítástechnikai, közgazdasági, szervezési szakemberek, agrárpszichológusok, -matematikusok stb.) képzésének lehetőségeit. Jó dolog az is, hogy mind több külföldi hallgatót is tudunk fogadni.

Meg kell még említeni, hogy a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek agrárszakember igénye növekvő tendenciát mutat, és szoros összefüggésben van az egyes szakmunkakörök iskolai végzettséghez kötésével. Központi jogszabályok írják elő ugyanis, hogy a szocialista mezőgazdasági nagyüzemben mely munkakörök ellátásához szükséges felsőfokú végzettség. E munkakörök

száma a termelési feltételek és technológiák folyamatos fejlődésével egyre emelkedik. Jelenleg már a koncentrált nagyüzemekben nemcsak a vezetői, hanem egyes termelésirányítói, termeléstehnológusi és ügymintézói munkakörökben is elengedhetetlen a felsőfokú iskolai végzettség.

Magyarországon agrárszakember túlermelés tehát sem jelenleg, sem a későbbi években nem lesz. Az igények és a képzés összhangja a szocialista tervgazdálkodás keretében a távlati időszakban is fenntartható.

PÁL GY.: Magyarországon 1949-ben az ország lakosságának 61,6%-a élt falun, 1977-ben már csak 49,3%-a. A falvakban lakó keresőknek 76%-a dolgozott 1949-ben a mezőgazdaságban. Ez az arány 1960-ra 42,2%-ra, s azóta még tovább csökkent.

Az Ön véleménye szerint hány százalékgig csökkenhet le a mezőgazdaságban dolgozók száma anélkül, hogy ez az ország lakosságának élelmiszerral történő ellátását ne befolyásolja?

ROMÁNY P.: Itt valójában több kérdéstről van szó.

— Egyik: a városi, illetve falusi lakosság aránya mint az urbanizációs folyamat része.

1970—75 között a városi népesség 6,7%-kal nőtt, a községeké pedig 2,2%-kal csökkent (sokan azonban ugyanott laktak, mint azelőtt, csak a lakóhelyük kapott városi rangot).

1976. év elején a kifejezetten városi rangú települések népességének aránya 50,4% volt, a 3100 községé pedig 49,6%.

— A másik már nehezebb kérdés: a községekben élő 5,2 milliós népességből az aktív keresőknek (ez kb. 2,6 millió lehet) hány %-a dolgozhat a különböző népgazdasági ágakban, közte a mezőgazdaságban. A becslés szerint ma már valószínűleg 40% alá csökkent a községekben lakó mezőgazdasági keresők aránya.

Ami a mezőgazdaságban dolgozók számának csökkenését (a lakóhelytől függetlenül) illeti, a helyzetkép a következő:

1. Az 1970—75 közötti időszakban a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma mintegy 150 ezer fővel (20%-kal), ezen belül a termelőszövetkezeti taglétszám 89 ezer fővel csökkent.

2. 1975-ben — a KSH ágazati rendszerű adatai szerint — az összes foglalkoztatott 25,1%-a dolgozott a mező-, erdő- és vízgazdálkodási ágazatban (megjegyzendő: az ilyen ágazati rendszerű létszámból az erdőszet 50 ezer fővel, a vízgazdálkodás pedig 70 ezer fővel van képviselve).

Az erdőszetet és vízgazdálkodást leszámítva a mezőgazdasági keresők aránya az összes keresőből az 1976. év eleji adatok szerint 19,9% volt. Természetesen az arányok meggyesoroson eltérőek.

Szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy a leginkább összehasonlítási alapul vett (fejlett tőkés) országok statisztikai adatainak tartalma a miénktől sok tekintetben eltér, ezért az összehasonlítás sok veszélyt rejt magában (vagy nem is lehetséges) a metodikai eltérések kiszűrése nélkül. Ilyenek pl. mint gyakran „keveredők”:

— nálunk az általánosan használt „összes foglalkoztatottak” létszáma jellemző, a keresőkből a részarányt is e szerint számítják. Valójában azonban pl. az 1975. évi 612 ezer fős tsz-foglalkoztatottnak csak a 78,5%-a volt aktív tag. Több országban eleve csak az aktív keresőlétszám szerepel az adatokban, és foglalkoztatottnak veszik a néhány hónapos munkavállalókat is,

— a külföld adataiban nem szerepel az ún. „szervíz”-létszám (ezt más ágazatban számolják el). Nálunk mezőgazdasági foglalkoztatott mindenki, aki mezőgazdasági üzemben dolgozik (ott van munkaviszonya), noha pl. az állami gazdaságok összes létszámának már közel 1/3-a olyan munkakörben van, amelynek a mezőgazdasági termeléshez közvetlenül nincsen köze, pl. feldolgozók, gépműhelyek, szállításkereskedelem, egyéb ágazatok.

Ezért fontos; először meg kell nézni az adatok tartalmát!

A százalékos arányokat kifejező számoknál lényegesen fontosabbnak kell tartani az agrár népsűrűség mutatóját. Furcsa módon ezt ritkán használják. Valójában pedig ez mutatja meg, hogy az adott országban milyen a mezőgazdaság technikai felszereltsége és a termelés intenzív foka. Jelenleg Magyarországon egy mezőgazdasági aktív keresőre 6,7 ha mezőgazdasági terület jut. Más szóval: nálunk egy mezőgazdasági dolgozó nagyobb földterület megműveléséről gondoskodik, mint számos, gazdaságilag fejlett, hasonló termelési színvonalú országban. Nagyon fontosnak tartom ezt a mutatót, hiszen egy régen meggyökeresedett hiedelemmel kell szembefordulnunk. Azzal ti., hogy annál fejlettebb egy ország gazdasága, minél kisebb az adott országban a mezőgazdasági népesség aránya. Nyilvánvaló, hogy nem helyes az említett arányokat attól függetlenül értékelni, hogy mekkora az adott ország népsűrűsége, az ország területéből a mezőgazdaságilag művelt terület aránya, vagy a mezőgazdasági termelés összetétele és színvonala. Nem szorul bizonyításra, hogy egy nagy népsűrűségű országban hány százalékos mezőgazdasági arány is jobb munkaerő ellátottságot jelenthet az agrártermelésben, mint egy ritkán lakott ország lényegesen nagyobb agrárnépesség aránya.

Úgy prognosztizálható, hogy 1990-ben egy mezőgazdasági dolgozó — az exportot nem számítva — közel 18 fő élelmét (vagy annak nyersanyagát) termeli meg. 1970-ben ez 8 fő, ma 11—12 főre tehető, ha a létszám alapján számoljuk. A hozamnövekedéssel elérendő termelési érték alapján ennél nagyobb növekedés adódna.

PÁL GY.: Már Kautsky megállapította, hogy az élelmiszerárak a világpiacra nem átmenetileg, hanem állandó jelleggel emelkedő irányzatot mutat-

nak, okát ő a mezőgazdasági munkáshiányban és a földjáradék emelkedésében látta. Az Ön véleménye szerint hazánkban jelenleg az élelmiszerárak emelkedő tendenciát mutatnak-e, s ha igen, milyen tényezők okozzák ezt?

ROMÁNY P.: A választ nem Kautsky megállapításával kezdem, hanem a kérdés végének a megválaszolásával, mert így logikusabb, és majd visszanyarodom a felvetett gondolatra is.

Ha megtekintjük az 1960 és 1975 közötti másfél évtized élelmiszerárainak változásáról készült statisztikákat, akkor megállapíthatjuk, hogy

- az élelmiszerárak szerte a világon *emelkedtek*,
- az utóbbi másfél évtizeden belül *1971—75 között felgyorsult* az árak növekedése (Napjainkban több termék világpiaci ára erősen csökkenő irányzatú, másoké emelkedő.), különösen 1974-ben és 1975-ben,
- a *szocialista* országokban — Jugoszláviát kivéve — jóval *lassúbb* az árindexek emelkedése, mint a fejlett tőkés országokban.

Hazánkban 1961—1965 között 0,5%-ot, 1966—1970 között 1,1%-ot, 1971—1975 között pedig 2,7%-ot emelkedtek — ötéves átlagokban — az élelmiszerárak.

A teljesség kedvéért megjegyzem, hogy a Szovjetunióban 1961—1965 között csupán 0,8%, 1971—1975 között pedig 0,2% volt az emelkedés. A hazánkkal szomszédos *Ausztriában* viszont a fenti két ötéves tervidőszak átlagában 4,6%-ot és 6,4%-ot, *Olaszországban* 4,7%-ot és 11,5%-ot, *Hollandiában* 4,1%-ot és 6,8%-ot, az *NSZK-ban* 2,3%-ot és 5,4%-ot tett ki az élelmiszerárak emelkedése. Nem egy fejlett tőkés országban 10% feletti volt 1971 és 1975 között az élelmiszerárak növekedése. Hazánkban a IV. ötéves terv időszakában hullámzóan alakult a lassú áremelkedés folyamata.

Az élelmiszerárak növekedése általában a kínálat és a fogyasztás szerkezetének változásával, az élelmiszerek minőségének javulásával és a feldolgozottság fokozásával járt együtt — hazánkban és másutt —, ami természetesen szintén belejátszott az élelmiszerárak emelkedő tendenciájába.

Mindezek után feltehetjük a kérdést: *miért is emelkednek az élelmiszerárak?* Először az emelkedés komponenseit kívánom megvilágítani, másodsorban a hazai lassú élelmiszerár-emelkedést szeretném megmagyarázni.

Az élelmiszerárak alakulásában mindenkor jelentős szerepet játszanak a termelési költségek, az állami támogatás, a mindenkori életszínvonalpolitika és más tényezők. A mezőgazdasági *termelési költségek*, a fontosabb termékek önköltsége és az élelmiszeripari *feldolgozás költségei* pedig *emelkedő tendenciájúak*.

Korszerűsödő mezőgazdaságunkban és másutt a termelési *költségek növelése* irányába hatnak:

- az egyre nagyobb erőfeszítéseket követelő és az emiatt növekvő *energiaárak*,

— az ipari *nyersanyagok* miatt fokozódó *ipari eredetű anyagok-eszközök árai* (gépek, műtrágyák, vegyszerek stb.),

— a mezőgazdasági termelés ráfordításain belül az ipari eredetű anyagok és eszközök növekvő *aránya*,

— az egységnyi *munkaidő költségeinek* a növekedése,

— a demográfiai robbanás, a fizetőképes kereslet javulása miatt a növekvő élelmiszerkereslet kielégítésére egyre gyengébb termőképességű területek művelésbe vonása,

— a jó földeken is kimerültek a hozamnövelés egyszerű tartalékai, és itt is jelentős *pótlólagos befektetésre* van szükség,

— a növekvő *eszközlektetés*,

— az *infrastrukturális és kommunális kiadások* emelkedése (út, közlekedés, vízgazdálkodás, szervizhálózat, energiahálózat), a szociális ellátottság és az életkörülmények javításának ráfordítása,

— a minőség javítása, a *feldolgozottsági fok* növekedése, a csomagolás javulása.

A termelési *költségek csökkentése* irányába hatnak:

— az egységnyi termékre fordított *munkaidő csökkenése*, vagyis az eleven munka termelékenységének fokozása,

— a *biológiai* eredmények (nagy teljesítőképességű fajták, energiatakarékos növények stb.) és általában a hozamok ugrásszerű növekedése,

— a fejlesztés *arányos és komplex* jellege,

— a *termőhelyi adottságok* kihasználása (természetesen ez sem végtelen),

— a *szervezés, szervezettség* fokozása, a nagyüzemi termelési méretek kialakítása.

A két tényezőcsoporton belül a költségnövekedés irányába hatók a meghatározók. Néhány fontosabb mezőgazdasági termék önköltsége a termelőszövetkezetekben a következőképpen alakult 1976-ban, 1971-hez képest (index: 1971 = 100):

búza	124
napraforgó	191
cukorrépa	148
vöröshagyma	139
borszőlő	123
alma	124
tej	143
hízómarha	129
hízósertés	118
pecsenyecsirke	103

Lehetne valamennyit külön is elemezni, de csak annyit jegyzek meg, hogy 1976 viszonylag gyenge mezőgazdasági év volt.

Az élelmiszeripari költségek is emelkedtek időközben. Így végeredményben az *élelmiszerek előállításának ráfordításai hazánkban is jelentősen* fokozódtak.

Az elején elmondottakból már mindenkinek szembetűnhetett, hogy miközben a mezőgazdasági és élelmiszeripari termelési költségek gyorsan és jelentősen emelkedtek, addig az *élelmiszerárak alig változtak*.

A mezőgazdasági termelési költségek emelkedését — mint általában a természeti erőforrások áremelkedését —, a világgiazi árakat a szocialista országokban, így *hazánkban sem követi a fogyasztói árak emelkedése*. A hazai fogyasztói árak pártunk életszínvonal- és jövedelempolitikájának megfelelően alakultak. Az élelmiszerek alapvető jelentőségének megfelelően a fogyasztói árak döntő hányadát tudatosan alacsony színvonalon tartjuk. Így érthető, hogy *a termelési költségek tartósan meghaladják a fogyasztói árakat*. A kormányzat ezt a különbséget különféle *dotációkkal* ellensúlyozza annak érdekében, hogy az élelmiszertermelés fokozódjék, megfelelő szerkezet alakuljon ki, és a termelők jövedelmei és életkörülményei is az előirányozottnak megfelelően javuljanak.

A *fogyasztói árak* időszakonkénti *korrekciója* életszínvonal politikánkkal összhangban történik, és a népgazdaságilag kívánatos irányba tereli a fogyasztást, egyensúlyban tartja a keresletet és kínálatot.

A hatóságilag szabályozott árutermékektől eltérően, a *szabadáras termékeknél* (például a zöldségféléknél) nagyobb az áringadozás, a terméseredmények, a kereslet-kínálat függvényében, valamint az importált, ugrásszerűen emelkedő árú élvezeti cikkek árváltozása is belejátszott az 1971–1975 közötti áremelkedésbe.

Úgy vélem, hogy a mai, különösen a szocialista országok élelmiszer árainak magyarázata nem Kautsky okfejtéseiben található, hiszen Kautsky a tőkés mezőgazdaság térhódításának hatásait vizsgálta, mi pedig a szocialista termelési viszonyok törvényszerű összefüggései között érvényesülő és szabályozott agrárpolitikáról, mezőgazdasági termelésünk iparszerűvé válásának folyamatáról, ennek kísérő jelenségeiről beszélünk.

Karl Kautsky az „Agrárkérdések” (Die Agrarfrage, 1898.) című munkájában ténylegesen megállapította, hogy az 1870-es évek második feléig szokatlanul emelkedtek az élelmiszerárak, ellentétben az ipari árakkal. Az árak emelkedése meghaladta a bérekét. Ha már Kautskyról esett szó, megemlítem, hogy Kautsky arra is rámutatott, hogy az 1870-es évek második felétől a század végéig csökkentek az élelmiszerárak, aminek oka az ipar fejlesztésében, a feudalizmus megszűnésében keresendő.

PÁL GY.: Magyarországon egy Rába-Steiger Tougar II. típusú erőgép ára 1 394 000 Ft, amely 472,5 t búza árával egyenlő, ezt a búzamennyiséget az 1976. évi tényleges 3,88 t/ha-kénti átlagterméssel számítva 122 ha-on tudja megtermelni a mezőgazdaság. Ez az arány Ön szerint egy kedvezőtlen alaku-

lású agrárrolló, amely csökkentheti közgazdaságilag a termelés mennyiségét, vagy ez a beruházások hatásfokának a növelése, amely csökkenti a termelési költségeket?

ROMÁNY P.: Hazánkban csökken a földterület, a munkaerő, a mezőgazdasági eredetű *újra felhasznált* termékek aránya, és ezzel egyidőben az összes ráfordításon belül növekvő az *ipari eredetű anyagok-eszközök*, valamint a különféle *szolgáltatások* szerepe. Következésképpen a mezőgazdasági termelés színvonalában, a ráfordítások hatékonyságában, a fajlagos költségekben és így a fogyasztói árakban is egyre inkább meghatározó a *gépipari, vegyipari, energiaipari, építőanyagipari stb. termékek mennyisége, ára és ezek hatékonysága*.

Az ipari eredetű termelőeszközök, illetve a külkereskedelem útján beszerzett gépek, anyagok mellett meghatározó még a *biológiai tényezők* teljesítőképessége, ennek energia-, eszköz- stb. igénye, a biológiai potenciál kihasználásának lehetősége. E *két tényezőcsoport* (az ipari eredetű anyagok és eszközök és a biológiai komponensek) *összhangja* és végezetül a jól szervezett, szorgalmas *munka*, amelyre jellemző, hogy az egyes emberek felelőssége növekvő, miközben egyre kevesebben dolgoznak a mezőgazdaságban, együtt adják az eredményt, s kérdésére a választ.

Hazánkban a mezőgazdasági termelés *iparszerűvé válása* zajlik, melyre jellemző a nagy méret, az ipari szervezési elvek alkalmazása és mint említettem, az ipari eredetű anyagok és eszközök növekvő aránya. Amennyiben a hazai ipar vagy a külkereskedelem beszerzési árai meghaladják a csökkenő munkaerő költségeit, vagy ezek hatására a hozamok értéke lassabban emelkedik, mint a ráfordítások ára, *megemelkednek a mezőgazdasági termelési költségek*, aminek gyakran lehettünk szemtanúi az elmúlt években.

Hazánkban a Rába-Steiger II. traktor ára 1 394 000 Ft volt a közelmúltig, ami 494 t búzával vagy 504 t kukoricával egyenlő. Hasonló traktor Ausztriában 267 t búzával és 314,5 t kukoricával, az NSZK-ban pedig 267 t búzával és 249 t kukoricával egyenlő. (Az árakat úgy vettük figyelembe, ahogy ahhoz a mezőgazdasági termelő hozzájuthat, és nem számoltunk azzal az állami kedvezménnyel, amit a gépeket forgalmazó vállalat kap. Ennek a támogatásnak az a célja, hogy a tetemes ipari árakat mérsékeljük.)

A fenti arányok ismeretében csökkentettük a Rába-Steiger traktorok árát, amelynek új összege 1 194 600 Ft, és így javultak természetesen az említett arányok is.

Egy kombájn beszerzése Magyarországon 240 t búza és 263 t kukorica árával egyenlő. Ausztriában ugyanez 210 t búzának és 237 t kukoricának felel meg. Az NSZK-ban pedig 210 t-val és 187,4 t-val egyenlő. A gépek beszerzési költségei hazánkban tehát viszonylagosan kedvezőtlenebbek.

A *műtrágya*, a különféle *vegyszerek* és a *takarmánykoncentrátumok* mezőgazdasági beszerzési árának hasonlóképpen kifejezett arányai — éppen az

állami intézkedések hatására — más országokhoz képest hazánkban némileg előnyösebbek.

A nagy teljesítményű gépek, így a Rába-Steiger traktorok tapasztalataink szerint termelékenyebbek, csökkentik az egységnyi gépi munka költségeit abban az esetben, ha kapacitásuk kihasználását megfelelő táblaméretek, a munkagépellátottság és a munkák gondos szervezése lehetővé teszi. A termelőszövetkezetek körében végzett reprezentációs felméréseink szerint *14–17%-os költségcsökkentést* értek el azokban a gazdaságokban, ahol egy vagy két *Rába-Steiger traktor* megjelent.

Hazánkban tehát a gépek beszerzési árai viszonylag kedvezőtlenebbek, de ebből nem lehet messzemenő következtetéseket levonni kedvezőtlenül alakuló *agrárrollóra* vagy más jelenségre vonatkozóan, hiszen a kormányzat nemcsak a fogyasztói árakat szabályozza tervszerűen, hanem a mezőgazdasági értékesítési árakkal, a hitelpolitikával és az állami támogatással *követi a költségek változását*, és ezzel megteremti a termelés bővített megismétlésének pénzügyi feltételeit. Igaz — és ezen változtatni szeretnénk a jövőben —, hogy az intervenció az eseményeket a múltban gyakran utólag követte, és nem előre befolyásolta, alakította a gazdasági összefüggéseket. Ma már találunk példát az ellenkezőjére is.

A mezőgazdasági termelés iparszerűvé válása objektív folyamat. Az ipari eredetű anyagok, vegyszerek és a különféle említett biológiai tényezők, a jól felszerelt és jól képzett emberi munka nagymértékben növeli a *ráfordítások hatékonyságát*. Az eddigi tapasztalatok alapján tudjuk, hogy a félmegoldások, a kapkodás, az öncélú „korszerűsítés” kerül legtöbbször, és ezért fejlesztési intézkedéseink során, a népgazdaság teherbíró képességéhez igazodva, *a komplex összefüggések igényeinek* kielégítésére törekszünk. És így számolnak mindinkább a gazdaságok is, kiadásoknál és bevételeknél egyaránt.

PÁL GY.: A szaporodó emberiség ellátása miatt kénytelen a mezőgazdaság nagyobb termelési költségek árán is termékeket előállítani, ezt a többletköltséget — szocialista viszonylatban — a népgazdaságnak kell vállalnia. A mezőgazdasági termékek jelenlegi felvásárlási árát és a mezőgazdaságba beruházott összeget figyelembe véve, a magyar mezőgazdaságban *tőkefelhalmozódás* vagy *tőke kivitel* van?

ROMÁNY P.: Már az eddig elmondottakból is kiderül, hogy az élelmiszertermelés nem fejlődhet, csak a népgazdaság más ágazataival szervesen *összhangoltan*. Ezt irányozzák elő és biztosítják népgazdasági terveink is. Az egyes ágazatok fejlesztése nem véletlenszerűen alakul, hanem társadalmi-gazdasági céljainknak megfelelően, különféle ütemben és nagyságrendben. Másképpen szólva, nem véletlenül és utólag derül ki, hogy egy ágazat mekkora fejlesztést

kap, más ágazat vagy tevékenység pedig szinten marad, esetleg mérsékeltebben fejlődik, vagy szűkíti tevékenységét.

Folytatva a kérdés megválaszolását, nem helyeslem, hogy a szocialista mezőgazdaságban *tőkefelhalmozásról*, vagy *tőkekivitelről* beszélünk. Itt legfeljebb arról lehet szó, hogy az egyes népgazdasági ágazatokban keletkező fejlesztési forrásokat mely ágazatokban használják fel. A költségvetési kapcsolatok mindenkor elosztási kapcsolatok is.

Nemzetközi tapasztalatok bizonyítják, hogy szerte a világban a fejlődő és a fejlett országokban egyaránt növelik a mezőgazdasági beruházásokat.

A beruházások — öntözővizek, feltáró utak, szállító pályák — még a magántulajdonosi viszonyok között is koordinációt igényelnek. A költségvetési kapcsolatok — gyakran több áttétel árán — erőteljesen hatnak a fejlesztésekre, befolyásolják azokat.

Mint ismeretes, a világ *lakosságának fele éhezik*. Az éhség természetesen nem a mai világ terméke, már II. Orbán pápa 1069-ben a kereszteshadakat a földszerzés, az éhínség megszüntetésének reményével indította útnak. A statisztikák azóta is rendszeresen ismétlődő éhínségeket tartanak nyilván. Malthus téves tanait a népesség szaporodásából és az élelmiszerek felszínen jelentkező ellentmondásaiból vezette le. A világ a bőség és a hiány gondjaival foglalkozik.

Hazánk mezőgazdasága — mint ismeretes — nemcsak a lakosság ellátásában alapvető jelentőségű, hanem *aktív külkereskedelmi mérlegével* hozzájárul a népgazdaság fejlődéséhez is. A mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel-behozatal egyenlege 1971-hez képest rubel viszonylatban 54%-kal, dollár viszonylatban 260%-kal emelkedett. Megjegyzem még, hogy ugyanakkor a mezőgazdaság importanyag felhasználásának hányada kicsi — 9% körüli —, míg más ágazatoké ennél jóval, kétszer-háromszor is nagyobb. Hazánk az egy lakosra jutó mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmi forgalmának pozitív egyenlegével messze maga mögött hagy sok országot.

PÁL GY.: Köszönöm a tájékoztatást!